

DENİZ HUKUKU KONFERANSI

4. ve 5. DÖNEMLER

MUHİTTİN ŞENALP

Deniz Hukuku Konferansında Türk Heyeti Üyesi,
Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara

Çok yakın zamana kadar insanlığın tüm gereksinmelerini karşılayan, hayvansal ve bitkisel kaynaklarıyla beslenmesini, tükenmez sanılan mineral kaynakları ile gittikçe devleşen endüstrinin hammaddelerini sağlayan doğa, bir yandan artan dünya nüfusu, diğer yandan kaynakların görülmemiş bir şekilde kullanılması ile gereksinmelere cevap vermeyecek bir düzeye indirildi. Gereksinmelere paralel olarak yapılan bilimsel araştırmaların verdiği yeni olumlu sonuçlar ve buluşlar ve bunun yanında teknolojinin bu buluşları uygulama alanında denizden istenilen derinliklerine kadar erişmesi yer küremizin yüzde 71'ini kaplayan denizlerin ve okyanusların ikinci bir doğa olduğu anlaşıldı.

Denizler, deniz teknolojisinin eriştiği çeşitli mineral yatakları, manganez yumruları, bakır, nikel ve kobalt madenleri, kükürt, potas, kömür, demir cevherleri, doğal gazlar ve vitaminlere varıncaya kadar bitkisel ve hayvansal gıdası ile insanlığın yitirmekte olduğu doğa karşısında geleceğe umutla bakmaya olanak sağlayan ve çağdaş gereksinmelerini karşılayan verimli bir kaynak olarak ortaya çıktı.

Bunun yanında denizlerin birkaç yıl içerisinde dünya petrolünün yüzde otu-

zunu sağlayacağını kesinleşmesi ve Arap-İsrail savaşında petrolün oynadığı rolün büyüklüğü, devletleri bir kere daha denizlere yönelmek zorunda bıraktı.

Denizlerin gittikçe önem kaydettiği bilincine erişen, gelişme ve gelişmekte olan bütün devletler denizlerden en çok ölçüde ferden bu olmadığı takdirde bölgesel, bu da olmadığı takdirde evrensel yararlanma olanaklarını araştırma ve geliştirme yollarını aradılar.

1958 Cenevre Sözleşmesi ile kabul edilen bazı anlaşmalar III. Deniz Hukuku Konferansı ile insanlığın ortak mirası yönünden yeniden ele alınacak ve bütün Deniz Hukuku konuları, gelişmekte olan ülkelerin, kıyıda yoksun ve coğrafi yönden dezavantajlı ülkelerin özel durumları da göz önünde tutularak yeniden evrensel bir sözleşme hazırlayacaktır.

Birleşmiş Milletler III. Deniz Hukuku Konferansı, birinci dönem toplantısı 1973 yılında 2 haftalık bir süre için New York'da yapılmış ve organizasyon ile alt organların kurulması görüşülmüştür. Konferansın ikinci dönem toplantıları Cenevre'de, dördüncü ve beşinci dönem toplantıları da 1976 senesi içinde New York'da yapılmıştır.

Deniz Hukuku ile ilgili sorunları gözümleyecek konu ve meselelerle ilgili tasarı maddelerinin hazırlanması, üç ana komite arasında dağılmıştır. Bu üç ana komitenin görevleri, 1970-1973 yılları arasında hazırlık çalışmaları yapmış olan Deniz yatağı Komitesi'nin görevlerinin paralelinde olup, bu komitenin 1000 sayfanın üzerindeki raporu içinde yer alan teklifleri, tasarıları, çalışma belgeleri de konferans komitelerine intikal etmiş bulunmaktadır.

Birinci Ana Komite: Her bir ülkenin ulusal yetki sınırları dışında kalan ve kaynakları insanlığın mirası olarak kabul edilen açık deniz bölgesinin yönetimi ve bu yönetimi düzenleyecek dünya çapında yetkili kuruluş konusunda sözleşme maddeleri hazırlayacaktır.

İkinci Ana Komite: Denizlerin ve okyanus alanlarının sınırlandırılmasından devletlerin bu alanlarda ki hak ve görevlerine kadar olan çok değişik ve geniş kapsamlı konularla ilgilenir. Bu konular sırası ile okyanus alanlarının başlangıcı olarak kabul edilen düz esas hatlar, karasuları, boğazlar, bitişik bölge, kıta sahanlığı, kapalı ve yarıkapalı denizler, adalar, arşipeller, kıyıda yoksun ve coğrafi yönden dezavantajlı ülkelerin hakları v.b.

Üçüncü Ana Komite: Deniz alanlarının korunması, deniz kirlenmesinin önlenmesi, denizlerde yapılacak bilimsel araştırmalar ve teknolojinin gelişmesi ile bu teknolojinin gelişmekte olan ülkelere aktarılması konusunda ilgili maddeleri hazırlamakla görevlendirilmiştir.

Her üç Ana Komitede tartışmalar kıyı sahibi gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında ve kıyı sahibi ülkeler ile kıyıda yoksun ülkeler arasında gelişmiştir. Türkiye, her üç komitenin çalışmalarını da yakından izlemiş, fakat Ege denizi ile ilgili sorunlar nedeniyle ikinci komitenin çalışmalarına daha fazla ağırlık vermiştir. Karasularının 12 deniz miline çıkarılması, 12 deniz mili genişliğinde bitişik bölge hakkının tanınması ve ekonomik bölge genişliğinde 200 deniz mili olması yolundaki eğilimin, pek çok ülkenin desteğini kazanmış olması ve aynı hakların büyüklük farkı gözetmeksizin adalara da tanınması, özel şartlara sahip denizlerde doğabilecek haksızlıkların önlenmesinde Türk heyetinin etkin bir rol oynaması gerekmiştir. Türk heyeti, konferansın başından beri, özel koşullara sahip deniz bölgelerinde, gerek kıta sahanlığının, gerekse ekonomik bölgenin dış sınırının belirlenmesinde, ilgili devletlerin, sorunları özel durumları da göz önüne alarak karşılıklı görüşmelerle eşitlik ilkelerine dayanarak çözümlenmesini gerektiğini savunmuştur. Türk heyetinin çalışmaları başarılı geçmiş ve eşitlik ilkesi üzerine oluşturduğu madde teklifleri destek görmüştür. Kuşkusuz şunu belirtmek gerekir ki, Deniz Hukuku Konferansı ikili sorunları doğrudan doğruya çözümlenecek bir ortam olmayıp, her devletin kendi çıkarlarını, kendi sorunlarını sergiledikleri ve çıkarlarını koruyucu nitelikteki maddelerin uluslararası sözleşmeye girmesini arzu ettikleri ve bu yönde öneriler verdikleri bir tartışma ortamıdır.

BİRİNCİ KOMİTEDE GÖRÜŞÜLEN KONULAR

Deniz Hukuku Konferansı'nın Birinci Komitesi, her bir ülkenin ulusal yetki sınırları dışında kalan kaynakları insanlığın mirası olarak kabul edilen açık deniz bölgesinin yönetimi ve bu yönetimi düzenleyecek dünya çapında yetkili kuruluş konusunda sözleşme maddeleri hazırlayacaktır.

Kıyılardan, açık denize doğru ölçülecek 200 mil genişliğinde ve ekonomik

bölge olarak adlandırılan alanların dışında kalan deniz tabanları "Uluslararası alan" sayılacaktır (Şekil - 1, 2) Uluslararası alan ile bu alandaki mineral kaynakları insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmiştir.

Uluslararası alandaki maden yataklarının başlıcalarını okyanus tabanlarındaki manganez yumruları oluşturmaktadır. Bu yumrulara ayrıca, nikel, bakır, kobalt cevherlerinin varlığı bilinmektedir. Bu yumruların bulunduğu yerler ileri teknolojiye sahip bir çok ülke, bu arada özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet Rusya ve Japonya tarafından saptandığı anlaşılmaktadır.

Birinci komitede yapılan görüşmelerin ağırlık noktasını uluslararası bölgedeki derin deniz maden yataklarının nasıl ve kim tarafından işletileceği konusu oluşturmuştur. Gelişmekte olan ülkeler sözkonusu kaynakların işletilmesini kurulacak olan Uluslararası Deniz-Yatağı Yönetimine devretmek istemekte, ancak bu görüş ileri teknolojiye sahip ülkeler tarafından kabul edilmemektedir. Bu ülkeler, Uluslararası Deniz-Yatağı Yönetiminden alınacak ruhsatlara dayanarak hem devletlerin, hem de özel şirketlerin sözkonusu deniz alanlarında arama ve işletme yetkisine sahip olmalarını önermektedirler. Ancak geliştirmekte olan ülkeler, işletme yetkisinin hiçbir şekilde uluslararası kuruluşun elinden alnamayacağı tezinde birleşerek bu görüşe karşı çıkmaktadırlar.

Birçok sanayi ülkesinin derin okyanus tabanlarındaki madenleri çıkarma teknolojisini geliştirdikleri, özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde birçok şirketin deniz madenciliğine hazır olduğu, ötekilerin de birkaç yılda Amerika Birleşik Devletlerinin düzeyine erişebilecekleri sanılmaktadır. Buna karşılık geliştirmekte olan ülkeler deniz madenciliğine seyirci kalacaklar, ileri teknolojiye sahip ülkeler ise derin okyanus tabanlarındaki yumruları işleyerek kendilerine çıkar sağlayacaktır.

Birinci komitede yapılan görüşmelerin ağırlık noktasını uluslararası bölgedeki derin deniz yatağı kaynaklarının nasıl ve kimin tarafından işletileceği konusu oluşturmuştur. Gelişmekte olan çok sayıda ülkeler (77 ler grubu) bu maden kaynaklarının insanlığın ortak mirası olduğu noktasından hareketle bunların işletilmesinin kurulacak Uluslararası Deniz-Yatağı Yönetimine (International Sea-Bed Authority) ve bu

nun kuracağı işletmeye ait olmasını istemektedirler. Gelişmekte olan ülkelere göre, işletme ya kendisi faaliyette bulunacak ya da devletler veya şirketler ile sözleşmeler yapacaktır. Bu tutuma karşı olan ve sözkonusu maden kaynaklarını işletme teknolojisine sahip olan sanayileşmiş ülkeler ise (Amerika, Rusya, İngiltere, Fransa, Japonya, Federal Almanya gibi) söz konusu alanlardan bir kesiminin devletler ile gerçek ve tüzel kişilerin işletebilmesini önermektedirler.

Amerika Dışişleri Bakanı Kissinger 1-2 Eylül'de New-York'a gelerek Deniz Hukuku Konferansı Başkanı ile görüşmüş, Amerika Birleşik Devletleri Temsilciliğinde Deniz Hukuku Konferansı Heyet Başkanları şerefine verilen resepsiyonda ayrıca bir konuşma yapmıştır. Kissinger'in açıkladığına göre Amerika'nın 1. komiteye ilişkin tutumu şöyle özetlenebilir:

Amerika Birleşik Devletleri, Uluslararası deniz tabanlarındaki maden kaynaklarının işletilmesine uluslararası Yönetim ile devletlerin koşul olarak katılmasında direnmektedir. Az gelişmiş ülkeler ise bu kaynakların insanlığın ortak mirası olduğunu, uluslararası Yönetim tarafından veya sözleşme ile işletilmesi görüşünü savunmaktadırlar.

İki yönlü işletme (doubletrack) dedikleri bu sisteme göre okyanusların bir kesiminden devletler ve şirketler, öteki kesiminden uluslararası yönetim yararlanacaktır. Kissinger, şimdiki durumda yalnız az sayıda gelişmiş ülkenin derin okyanus tabanlarındaki madenleri çıkaracak teknolojiye sahip olduklarını, işletilecek okyanus tabanlarının devletler ve şirketler ile uluslararası yönetim arasında paylaşılmasını, böylelikle her bir kuruluşun yerlerinin belirlenmesinin gerekli olduğunu söylemiştir. Kissinger, koştur maden çıkarma sisteminin Amerika'nın ulusal çıkarlarını ilgilendirdiğini, Amerika'nın bu konuya verdiği önem konusunda yanılmamak gerektiğini açıklamıştır.

Kissinger, bu konudaki Amerikan görüşü kabul edildiği ve sözleşme ile güvence altına alındığında, buna karşılık olmak üzere Amerika'nın uluslararası yönetimin kuracağı işletmeyi gerçekleştirmeyi ve teknoloji yardımı yapmayı hükümetinin üstlenebileceğini belirtmiştir. Uluslararası işletmenin para kaynakları olmadan ve teknoloji transferi yapılmadan harekete geçemeyeceğini belirten Kissinger, işletme'nin maden

çıkarma işlemine devletler veya şirketler ile aynı zamanda veya yakın bir gelecekte başlayabilmesi için, finansman sorunları ile bazı sanayi devletlerinin şimdiki üstünlüğünün bir süre sonra ortadan kalkması için gerekli teknoloji transferinin de uluslararası yönetim ile görüşülmesini önermiştir.

Kissinger'in başka bir önerisi sözleşmenin belirli sürelerde, örneğin 25 yıl sonra tekrar gözden geçirilmesidir. Teknolojinin gelişmesi henüz başlangıç aşamasında olduğu, derin okyanus yatakları konusunda sürekli bir hukuk düzeni kurmanın ve bunu dondurmanın erken olduğu, okyanus tabanlarındaki maden çıkarma yöntemleri ve çeşitli kesimlerde parselleme konularının konferanslarda zamanın koşullarına göre yeniden düzenlenmesinin gerekeceği, bu öneriye gerekçe olarak gösterilmiştir,

İşletme'nin para kaynakları ve teknoloji olanakları bulunmadan uluslararası alandaki kaynakları üretmeyeceği bir gerçektir. Gelişme halindeki ülkelerin bu gereksinimleri gelişmiş ülkelere finansman ve teknoloji yardımıyla sağlamaları gerekiyor. Bu da yine uluslararası işbirliği konusudur. Şimdiki durumda ise bu sorunlar çetin mücadele ve pazarlık konularıdır.

İKİNCİ KOMİTEDE GÖRÜŞÜLEN KONULAR

A — Karasuları:

Kıyı ülkesinin egemenliği, o ülkenin kara alanından ve iç sularından öteye, bitişindeki deniz alanlarında bir kuşak boyunca uzar. Karasuları denen bu bölge kıyı ülkesinin tüm yetkisi altında olup, deniz tabanının altındaki cansız kaynakları, deniz tabanı üzerindeki canlı ve cansız kaynakları işletme hakkına, su kütlesinden ve içerisindeki tüm canlı kaynaklardan yararlanma hakkına sahip olduğu gibi egemenliği aynı genişlikteki hava alanında da geçerlidir. Bunun yanında başka ülkeye ait ticaret gemileri karasularından zararsız geçiş hakkına sahiptir.

Karasuyunun genişliği kıyasal ülkelerin hepsinde aynı değildir. 3 milden 200 mile kadar değişen karasuları vardır. Türkiye ve Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki karasularının genişliği 6 mildir. Türkiye, Akdeniz ve Karadeniz'de karasuları genişliği için müteakabiliyet ilkesi uygulanmaktadır. Buna göre karasuları

genişliği 3 mil olan bir ülkeye karşı 3 mil, karasuları genişliği 12 mil olan bir ülkeye karşı ise 12 mil karasuyu genişliğini uygular.

Hâlen yürürlükte olan Deniz Hukukunda ülkelerin karasularını ne kadar genişliğe uzatabilecekleri hakkında bir kural yoktur. Ülkeler çıkardıkları yasalar ile 3 milden 200 mile kadar değişen genişlikler ilân etmişlerdir. Sürdürülmekte olan Deniz Hukuku Konferansları ile ilk defa karasularını **en çok 12 mil** genişlikte durduran bir kural kabul edilmiştir. Bu konu üzerinde genel bir anlaşma sağlanmıştır.

Türk heyeti karasuları genişliğinin 12 mile çıkarılması hakkında bir itirazda bulunmamış fakat özellikle kıyıları karşılıklı olan ülkelere birinin karasularını tek taraflı olarak genişletmesi sonucunda diğer ülkenin açık denize çıkışının kesilmesini öngören bir öneri sunmuştur.

Karasularından zararsız geçişle ilgili maddelerin, Deniz Hukuku Konferanslarında görüşülmesi esnasında elde mevcut olan tek görüşme metnine büyük itirazlar olmuştur. Genellikle bütün gemilerin yabancı bir ülke karasularından durmaksızın (transit) geçişini zararsız geçiş olarak yorumlayan ülkeler, bilhassa harp gemileri, nükleer gemiler ve radyoaktif madde taşıyan gemilerin zararsız geçişte ihbar sistemini uygulamasını isteyen Hindistan önerisi büyük destek görmesine rağmen büyük devletleri hiç de memnun etmemiştir. Bilindiği gibi, büyük devletler özellikle harp gemilerine her yerde serbest dolaşabilme ilkesini getirmek çabasıdadırlar.

B — Boğazlar

Tek görüşme metnine (SNT) göre, bir açık denizi veya özel ekonomik bölgeyi, diğer bir açık deniz veya özel ekonomik bölgeye birleştiren boğazlar ve bu boğazların üstündeki hava alanı, tüm gemiler ve uçaklar için transit geçiş düzenine bağlı olacaklardır. Uluslararası anlaşmalarla saptanmış ve hâlen yürürlükte olan boğazların (Örneğin İstanbul ve Çanakkale boğazları) düzeni saklı tutulmuştur.

Uluslararası deniz trafiği için kullanılan boğazlardan serbest geçiş düzenine karşı İspanya, İran, Yunanistan ve Arap ülkelerinin çoğunluğu, karasuyunda olduğu gibi, boğazlarda da zararsız geçiş düzeninin uygulanmasını önerdiler.

Bu devletler tek görüşme metnindeki maddelere karşı çıkarak, uluslararası boğazlardan ve karasularından geçiş düzenlerinin birleştirilmesini ve bu yapılmazsa, maddelerdeki transit geçiş deyimlerinin zararsız geçiş olarak değiştirilmesini istemişlerdir.

Yunanistan ilk kez 4. dönem New York toplantılarında boğazlar konusundaki isteklerini açıkça ileri sürmüştü. Yunanistan verdiği öneride, bir ülkece saptanmış hava sahası sınırları içinde kalan deniz alanlarında ülkenin egemenlik hakkının uygulanacağını bildiren öneri sunmuştu. Aynı öneride, kıta ile onun önündeki ve kıyı ülkesine ilişkin bir ada arasında kalan bölgede boğaz statüsünün uygulanacağından yararlanarak, ilgili maddelerdeki ada kelimesinin **adalar** veya **ada grupları** şeklinde değiştirilmesini önerdiler.

Yunan heyetinin hava alanı sınırı konusundaki önerisi, Ege denizinde karasuyu genişliği 6 mil olduğu halde, tek yönlü bir kararla ilân ettiği 10 mil hava alanı genişliğini, uluslararası sözleşmede onaylatılmak istemektedir. **Ada grupları** konusunda verdiği önerisi ile de Yunanistan, konferansta kabul ettiremediği kıta devletine ait takım adalarının, takım ada (arşipel) devletleriyle aynı düzene tabi olması yolundaki görüşünü, boğazlardan geçiş dolayısıyla arka kapıdan sokmak istemiştir. Yunanistan'ın bu önerisi kabul edilmiş olsaydı, Yunan adaları arasındaki su yolları iç suya dönüşmüş olacaktı. Her iki Yunan önerisi de konferansta destek görmemiştir.

Çin delegesi, harp gemilerinin ticaret gemilerinden çok ayrıcalıklı olduğunu, karasularından geçecek harp gemisinin ihbar veya izne tabi olması gibi, aynı ihbar veya izin sisteminin boğazlara da uygulanmasını istediklerini, süper ülkelerin transit geçiş istemekle kıyı ülkesinin egemenlik hakkını zedelediğini söylemiştir.

2 Ağustos - 17 Eylül tarihinde yapılan 5. dönem New York görüşmelerinde uluslararası deniz trafiği için kullanılan boğazların statüsünü saptamak amacıyla **4 nolu görüşme grubu** adı altında üç toplantı yapılmıştır. Pek çok ülke temsilcileri daha önceki toplantılarda gördüğümüz tutum ve görüşlerini korumuşlardır. Boğaz devletleri tek görüşme metninin boğazları ilgilendiren maddelerinde, boğaz devletlerinin hakları ve çıkarları ile boğazlardan geçen denizci ülkelerin çıkarları arasında bir denge kurulması gerektiğini söylemişler

ve bu yolda pek çok değişiklik önerisi vermişlerdir. Boğaz devletlerinden Malezya, verdiği öneride boğazlardan geçiş için zararsız geçişi genel bir düzen olarak benimzediklerini, bu düzenin politik, ekonomik ve askerî açıdan yararlı olduğunu söylemiş; Tek görüşme metnindeki transit (durmaksızın) geçiş düzeninin boğaza sahip ülkelere hiç bir egemenlik hakkı getirmediğini, transit geçişte kıyı ülkesine verilen haklardan canlı kaynakların korunması, boru-hattı döşeme ve korunmasının zaten karasuları düzeninde var olduğunu ve bunların görüşme metninde yeni verilmiş bir hak gibi gösterilmesinin doğru olmadığını belirtmiştir. Malezya'nın boğazlardan zararsız geçiş hakkında verdiği öneri İran, İspanya, Endonezya, Oman, Filipin, Fas, Yemen ve Çin temsilcileri tarafından desteklenmiştir.

Komitede, Türk heyeti başkanı büyükelçi Necmettin TUNCEL yaptığı konuşmada, yüzyıllar boyunca boğazları korumuş bir devlet olarak tecrübelerimizin uluslararası boğazlardan geçiş düzeninin transit (durmaksızın) geçiş olması gerektiğini, bu nedenle de elde mevcut tek görüşme metninden memnun olduğumuzu söylemiştir.

Pek çok ülke temsilcileri son dönemde verilen değişiklik önerilerinin ışığı altında konunun ilgili ülkelerin oluşturacağı küçük bir grupta tartışılmasını istemişlerdir. Danışma niteliğindeki bu görüşmelerin bu dönemde tamamlandığı ümit edilmektedir. Gelecek toplantının ilk günlerinde konunun yeniden ele alınıp bir çözüme bağlanacağı görüşü yaygındır.

C — Bitişik Bölge

Bitişik bölge, adından da anlaşılacağı üzere karasularına bitişik ve açık denize uzayan bir bölge olup bu bölgede kıyı ülkesine gümrük, para ülkeye giriş ve sağlık konularında düzenleme yetkisi verir. Bu konulara ilişkin sözleşme maddelerine aykırı hareketleri önleme ve cezalandırma yetkisi de kıyı ülkesine tanınmıştır.

Tek görüşme metni'ne göre bitişik bölgenin genişliği, karasularının ölçüldüğü düz ana hatlardan itibaren 24 mili geçemez (12 mil karasuyu, 12 mil bitişik bölge). Bitişik bölgenin genişliği konusunda heyetimiz görüşlerini bildirmiş ve İskandinav ülkeleri gibi karasuları 12 milden az olan ülkeler için 24 mil yerine bitişik bölgenin, karasuları da da-

hil olmak üzere toplam 12 mil olmasını savunmuştur. Yunanistan ise bu toplam mesafenin 24 mil olması görüşünü desteklemiştir.

D — Adaların Yönetimi

Adalar konusu, Ege denizi, dolayısıyla Türkiye için hayati bir önem taşır. Adalar yönetimine ilişkin hükümler gözden geçirilmiş, tek görüşme metninin 128. maddesinde toplanmıştır. Bu maddenin yazılışı aşağıdaki gibidir:

1 — Ada; doğal olarak oluşmuş, su ile çevrili ve sel (deniz yükselmesi) zamanlarında bile, su üzerinde bulunan kara alanıdır.

2 — 3 ncü paragrafta sayılan konular olmadıkça bir adanın karasuları, bitişik bölgesi, özel ekonomik bölgesi ve kıta sahanlığı bu sözleşmenin hükümlerine uygun olarak ve diğer kıyı ülkelere uygulanacağı şekilde belirlenir.

3 — Üzerinde insan yaşamayan veya kendi başlarına ekonomik yaşantı göstermeyen kayalıkların özel ekonomik bölgeleri ve kıta sahanlıkları yoktur.

15 Mart - 7 Mayıs 1976 tarihlerinde New York da yapılan 4. dönem toplantılarında, bu madde için ilk değişiklik önerisi Libya tarafından verilmiştir. Libya önerisi, adaları büyüklüklerine göre ayırmakta, küçük adalar ve kayalıklara (yerleri nerede olurs olsun) karasuyu, bitişik bölge, ekonomik bölge ve kıta sahanlığı hakkı tanımamaktadır. Libya önerisine göre bu küçük adaların ve kayaların yalnızca dar güvenlik bölgesi olacaktır. Libya önerisi Irak temsilcisi tarafından desteklenmiş, adacıklar ile kayalıklara 50 metreyi geçmeyen bir güvenlik bölgesinin (safety zone) verilmesi ileri sürülmüştür.

Ada devletleri veya okyanuslarda adaları olan devletler, örneğin Tonga, Avustralya, Japonya, Bahama ve İngiltere, bir ülkenin egemenliğinin bir bütün olduğunu, ada veya adacık diye bir ayırım yapılamayacağını, hatta kayalıklara da aynı hakların verilmesi gerektiği savını savunmuşlardır. Bunun üzerine söz alan Rus temsilcisi, "Bazı ülkelerin kendilerinden çok uzak bölgelerdeki okyanuslarda adacıkları ve kayalıkları var, eğer bir kayaya 200 mil ekonomik bölge hakkı tanırsa bu kaya parçası Karadeniz genişliğinde bir bölge kazanır ki bu çok anlamsızdır" demiştir. Bu görüş Amerika temsilcisince de desteklenmiştir. Bunun hakkaniyet ile bağdaşma-

dığını, bu nedenle 3 üncü paragrafın metninden çıkarılmasını önermiştir.

Türk heyeti adına konuşan Büyükelçi Necmettin Tuncel adalara verilecek deniz alanlarının hakkaniyet ilkesine uygun olarak dağıtılmasını, adalar arasındaki büyüklük farklarının ve üzerindeki nüfus yoğunluğunun hesaba alınması gerektiğini savunmuştur. Ufak bir adanın çok büyük deniz alanlarına sahip olacağını, bu nedenle de ilgili maddenin yetersiz olduğunu, Türkiye'nin en önemli sorununun adaların, gerek ekonomik bölgenin ve gerekse kıta sahanlığının sınırlandırılmasında etkileri olduğunu sözlerine eklemiştir. Bizim hemen arkamızdan konuşan Yemen temsilcisi açık bir denizden veya başka bir ülkenin ekonomik bölgesi içinde bulunan bir adaya hiç bir şekilde deniz alanı verilmemesi gerektiğini önermiştir.

Özellikle büyük devletler tarafından kendilerine karşı bir hava estiğini sezen Yunanistan heyeti yaptıkları konuşmada, "adaların büyüklüğü konusunda bir ayırım yapılırsa ileride kıyı ülkelerinin büyüklüğünde de bir ayırım yapılabilir, bu bir egemenlik bütünlüğü olduğunu, bunun parçalanamayacağını" söylemiştir. Yunan temsilcisi ayrıca "sınırlandırma işi ayrı bir sorundur, sınırlandırmada adaların deniz alanı yok dersek bir çok ada deniz alanından faydalanamayacaktır. Sınırlandırma ele alınmadan, öncelikle adaları deniz alanlarından yoksun bırakmak haksızlıktır" demiştir.

E — Özel Ekonomik Bölge

Tek görüşme metninin özel ekonomik bölgeyle ilgili maddeleri, kıyı devletine, karasuların ötesinde düz ana hatlardan başlayarak ölçülecek 200 mil genişliğindeki bir alan içerisinde ekonomik haklar tanımaktadır. Bu yepyeni bir kavram olup, devletler hukukunda devrim yaratan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır ve buna göre Dünya denizlerinin %70 i kıyı devletleri tarafından payedilecektir.

Kıyı devletinin özel ekonomik bölgedeki hak ve yetkileriyle ilgili 45. maddede aynı zamanda yönetimin niteliğini saptaması bakımından temel madde niteliğini taşımaktadır. Bu maddede kıyı devletine toprak altındaki, deniz tabanı üzerindeki ve bu bölgenin su kütlesi içindeki canlı ve cansız kaynakları işletme hakkını verir. Bilimsel araştırma yapacak ve deniz kirlenmesini kontrol edecektir.

Birleşik Amerika 1 Mart 1977 tarihinde 200 mil genişliğindeki özel ekonomik bölge alanını resmen yürürlüğe koyacaktır. Özel ekonomik bölgeden faydalanamayan veya çok az faydalanan ülkelerin sayısı konferansa katılan ülkelerin üçte birinden fazladır. Türkiye'de bu ülkeler arasında bulunmaktadır. Kıyı ülkesinin bu haklarına karşılık başka ülkelere de bu bölge içinde deniz ulaşımı, kablo ve boru döşeme özgürlükleri ve belirli koşullar yerine getirildikten sonra bilimsel araştırma yapabileme özgürlükleri tanınmıştır. Bu özgürlükler açık denizde de var olduğundan ekonomik bölgenin açık deniz sayılıp sayılmayacağı konusunda anlaşmazlıklar çıkmıştır. Peru temsilcisi, ekonomik bölgenin, bazı ülkelerin sandıkları gibi açık deniz sahası olmadığını bunun ulusal bir alan olduğunu ve bölüm başlığının "Ulusal Ekonomik Bölge" olarak değiştirilmesini, bu olanaklı değilse, Peru'nun hâlen 200 mil olan karasularını korumaktan başka çaresi kalmayacağını belirtmiştir.

Başka bir anlaşmazlık konusu, kıyıda yoksun ülkelerin şimdiye kadar açık deniz olarak yararlandıkları ekonomik bölge denizlerinden şimdi nasıl yararlanacaklardır. Bu ülkeler, denizlere çıkış ve bunun için de kıyı devletinden geçiş hakkının verilmesini istemektedirler.

F — Kıta Sahahlığı

Sözleşme tasarısında kıta sahanlığı, kıyı ülkesinin kara kütlesinin deniz altındaki doğal uzantısı olarak tanımlanmıştır. Bu tanım jeolojik anlamda olup buna ilişkin madde yazılış şekliyle aşağıdaki gibidir.

"Bir kıyı ülkesinin kıta sahanlığı, onun kara kütlesinin sualtındaki doğal uzantısı üzerindeki toprak altı ve deniz tabanı alanları olup, karasularının ötesine, kıta kenarının dış ucuna kadar uzanır (Şekil - 1). Kıta kenarının 200 milden kısa olması durumunda, karasularının ölçüldüğü düz esas hatlardan başlayarak 200 mil olarak ölçülür."

Kıyı devletinin, karasularına bitişik olduğu kıta sahanlığının doğal kaynaklarını araştırma ve işletme konusunda egemenlik hakları vardır. Bu kaynaklar, deniz yatağı (Sea bed) üzerindeki mineral ve diğer cansız kaynaklar ile, deniz tabanı üzerinde ve ona bağlı olarak yaşayan canlı kaynakları (örneğin süngerler) ve deniz altındaki (toprak altı - suboil) mineral kaynaklarını içerir. Kıyı devletinin, kıta sahanlığı üzerindeki

su sütunundan yararlanma hakkı yoktur. Bu nedenle kıyı devletinin kıta sahanlığı üzerindeki hak ve yetkileri, devletin ekonomik bölgedeki hak ve yetkilerinden daha azdır. Çünkü bir ülkenin ekonomik bölgedeki hak ve yetkileri, kıta sahanlığında sayılanlara ek olarak, su sütununu da işletme hakkını verir.

Tanımlama, doğal uzantının 200 mili geçmesi durumunda (Şekil 2), dış sınırın çizilmesi konusunda bir yöntem ve açıklık getirmez. Bu eksikliği kapatmak ve aynı zamanda kıta sahanlığının 200 mili aşan bölümlerinin işletilmesinden elde edilecek gelirlerin paylaşılması sorunlarını çözümlenmek amacıyla bu konu, 5. dönem New York toplantılarında yeniden ele alınmıştır.

Konferansta pek çok ülke, doğal uzantı kavramının açık olmadığını, bunun yerine uzaklık ve derinlik ölçütüne dayanan tanımlama yapılması gerektiğini savundular. Rusya yazılı bir değişiklik önerisi vererek kıta sahanlığının 500 m. derinlik konturu ile sınırlandırılmasının gerektiğini, eğer 500 m. derinlik konturu 200 mil mesafeden daha az ise, kıta sahanlığının 200 mil genişliğe kadar uzatılabileceğini savunmuştur. Rus önerisindeki, önce derinlik sonra uzaklık kapsamına dayanan tanımlama Kanada, Endonezya, Bulgaristan ve Avusturya gibi devletlerin temsilcileri tarafından desteklenmiştir. Arap ülkeleri, kıta sahanlığını 200 mil genişlikte durduran bir öneri sunmuşlardır.

Kıta sahanlığının 200 mili geçmesi halinde dış sınırın saptanması için Amerika, Kanada, Avustralya'nın hazırladıkları değişiklik önerisi, İrlanda temsilcisi tarafından II. Komiteye sunulmuştur. Buna göre, kıta sahanlığının dış sınırı, okyanus tabanı üzerinde ve çökel kalınlığı kıta yamacının topuk kısmından ölçülerek uzaklığın %1 i kadar olan noktaların birleştirilmesi ile çizilecektir, veya kıta yamacının topuk kısmından devamlı olarak 60 mil olarak ölçülecektir. Anlaşılması (özellikle politikacılar tarafından - çok güç olan bu tanımlama pek çok ülkenin karşı çıkmasına yol açmıştır. Yunanistan, Nepal, Endonezya, Çekoslovakya ve diğer kıyasız ülkeler bu öneriye karşı çıktıkları halde, diğer büyük ve denizci devletler özellikle Amerika, İngiltere, Danimarka, Hollanda, Yeni Zelanda ve Kore Cumhuriyeti temsilcileri İrlanda önerisini destekler şekilde konuşmalar yapmışlardır.

Yunanistan, kıta sahanlığı tanımının 200 mil içerisinde sınırlandırılması-

nı ve tanımlamadan, doğal uzantı (natural prologation) gibi sözlerin kesinlikle çıkarılmasını istemiştir. Bu öneri sadece Afganistan'ca desteklenmiştir. Halbuki başta Türkiye olmak üzere Bangladeş, Swaziland, Avustralya, Çekoslovakya, İzlanda, Guatemala, Fransa, Danimarka, Romanya, Kore Cumhuriyeti, Endonezya, Gabon, Yeni Zelanda, Pakistan, Gine, Bahama, Sudan, Zambiya vb devletler, kıta sahanlığının 200 mili geçmesi durumunda, dış sınır iyi belirlendiği zaman, kıta sahanlığı kavramının sözleşmelerde korunması gerektiği fikrini savunmuşlardır. İkinci komitedeki en büyük görüş ayrılığı, kıyı devletleri ile kıyasız olmayan devletler arasında çıkmıştır. Kıyasız ve coğrafi yönden dezavantajlı ülkeler, kendi haklarının kıta sahanlığı sözleşmelerinde güvence altına alınmadığını vurgulayarak, ilgili maddenin değiştirilmesini önermişlerdir. Bu grubun üyelerinden olan Avusturya, Afganistan ve Zambiya bu madde için değişiklik önerileri sunmuşlardır. Zambiya delegesi, kıta sahanlığının, kıtanın doğal bir uzantısı olması nedeni ile bu doğal uzantıdan kıta üzerindeki bütün devletlerin aynı derecede hak ve yetkilerinin olması gerektiğini söylemiştir. Afganistan temsilcisi, kıta sahanlığının 200 mili geçmesi durumunda, 200 mil ötesinin insanlığın mirasına (common heritage for mankind) bırakılmasını önermiştir. Avusturya temsilcisi bu madde için verdiği yazılı değişiklik önerisinde 200 metre su derinliği veya karasularından başlayarak ölçülecek 50 mil uzaklığın dışında kalan kıta sahanlığı bölgelerinde, kıyasız ve coğrafi yönden dezavantajlı ülkelerin de kıyı ülkeleri gibi kıta sahanlığının doğal kaynaklarından faydalanabilmeleri önerilmiştir. Aynı öneride, kıyasız ülkelerle coğrafi yönden dezavantajlı ülkelerin kıyasız ülkelerle ortak işletme (joint ventures) için anlaşmalar yapabilecekleri de belirtilmiştir.

Doğal uzantılarının dış sınırı 200 milden öteye giden 30 kadar kıyı devleti bu kesimlerin de kendilerine ait olduğunu iddia ederlerken öteki devletler buraların da insanlığın ortak mirasına dahil olduğunu ileri sürüyorlar. Bu görüşte olan Arap ülkeleri kıta sahanlığını 200 mil genişlikte durduran bir öneri sunmuşlardır. Bu konudaki görüş ayrılığı şimdiye kadar giderilememiştir. Bununla beraber, bazı kıyı devletlerinin, bu şekilde öteki devletlerden daha fazla yarar sağlamaları karşılığında 200 milden ötedeki kıta sahanlığı kesimleri-

ni işletmeyle elde edecekleri gelirlerden öteki devletlere bir ölçüde pay vermesi ilkesi üzerinde durulmaktadır. Ancak gelirlerden yüzde ne kadar pay ayrılacağı, bunun hangi devletlere dağıtılacağı gibi konular henüz görüşülmektedir. Hem kıta sahanlığının 200 milden öteye uzayıp uzamaması, hem gelirlerin paylaşılması sorunları üzerinde anlaşma sağlanması kolay görülüyor.

G — Kapalı ve Yarı - Kapalı Denizler

Tek görüşme metninin değişik maddeleri kapalı ve yarı-kapalı denizlere ilişkindir. Tanımlamaya göre, kapalı ve yarı-kapalı denizler, iki veya daha fazla ülke tarafından çevrelenen ve açık denizlere dar bir çıkışla bağlanan, kısmen veya tamamen iki veya daha fazla ülkenin karasularından veya özel ekonomik bölgelerinden oluşan körfez, havza veya deniz alanlarıdır. Bu denizleri çevreleyen ülkeler, gerek doğrudan doğruya, gerekse bölgesel kuruluşlar yoluyla aşağıdaki konularda işbirliği yapabilirler:

a) Bu denizlerdeki canlı kaynakların korunması araştırılması ve işletilmesi;

b) Deniz kirliliğinin önlenmesi;

c) Bilimsel araştırmalar yapmak,

Bizim bu konudaki temel görüşümüz "Okyanuslar için yapılan genel kuralların, olduğu gibi kapalı ve yarı kapalı denizlerde, yani dar alanlarda, dar sularda uygulanmasının mümkün olamayacağı ve haksız sonuçlar doğurabileceğidir. Gerçekten bu dar sularda, kıyı ülkelerinden birinin tek yönlü kullandığı bir hak (karasuları bitişik bölge, özel ekonomik bölge) diğer kıyı ülkesinin zararına olmaktadır.

Görüşmelerde Türk heyetinin öne sürdüğü önerilerde tanımlamada yer alan dar bir çıkışla bağlanan sözcüğü bir veya birçok çıkışla bağlanan şeklinde değiştirilmek istenmiştir. Zira tanımlama, Karadeniz'i kapalı ve yarı-kapalı deniz sınıfına sokar, fakat Akdeniz'i ve onunla birlikte Ege'yi açıkta bırakır. Çünkü Ege Denizi'nin Akdeniz'e bağlantısı tek ve dar değildir.

Büyük ve diğer denizci devletler, yarı-kapalı denizler başlığı altında sözleşmeye konacak maddelerle, kendilerinin serbest dolaşım amacının engellenmesinden endişe etmektedirler. Önerilerimizde bu hususa da yer verilmiş, yarı-kapalı denizlerin dışında kalan üçüncü devletlerin duydukları endişelerin giderilmesine çalışılmış ve bu devletlerin hakları ve suların rejimi saklı tutularak, yalnız yarı kapalı denizlerdeki ülkeleri

ilgilendiren bir rejim uygulanmasına çalışılmıştır.

Finlandiya temsilcisi ise sözleşmenin genel maddelerinin yarı-kapalı denizlerde bu denizlerin kendilerine özgü niteliklere ve kıyı ülkesinin gereksinime ve çıkarları doğrultusunda uygulanmasını istemiştir. Yunan heyet başkanı, yaptığı konuşmalarda genel bir sözleşme hazırlanırken bu gibi özel durumlara yer verilmemesi gerektiğini, eşitlik, özel şartlar gibi deyimlerin sözleşmenin maddelerine belirsiz bir nitelik kazandırdığını, bu öneriler kabul edilirse sözleşme maddelerinin yarı-kapalı denizler için geçersiz olacağını belirtmiştir.

ÜÇÜNCÜ KOMİTEDE GÖRÜŞÜLEN KONULAR

Deniz Hukuku Konferansı'nın üçüncü komitesi deniz çevresinin korunması, bilimsel araştırma ve deniz bilim ve teknolojisinin geliştirilmesi ile bunun gelişmekte olan ülkelere aktarılması başlıklı 3 konuda sözleşme maddeleri hazırlamaktadır.

Üç yarı denizlerle çevrili ülkemiz için deniz çevresinin korunması konusunun, özel bir önem gösterdiği açıktır.

Bilindiği üzere Birleşmiş Milletler III. Deniz Hukuku Konferansı sonunda kabul edilerek yeni kurullarla, ülkelerin, denizlerin bazı parçaları üzerinde mutlak ve kısıntılı yetkileri (karasularının 12 mile çıkarılması, 12 mil bitişik bölge hakkının tanınması, kıta sahanlığı, 200 mil ekonomik bölge hakkı v.s.) artmış olacaktır. Bu durum karşısında ortaya çıkan başlıca anlaşmazlık noktası şöyledir. Deniz alanlarının büyük bir bölümünün çeşitli ülkelerin mutlak veya kısıtlı yetkisi içine gireceğini de göz önünde bulundurarak, ekonomik bakımdan gelişmiş ülkeler özellikle Amerika, Rusya, Federal Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda v.b. denizlerdeki bilimsel araştırmaların ilke açısından serbestçe yürütülmesi görüşünü savunurlarken, gelişme yolundaki ülkeler özellikle Peru, Şili, Brezilya, Meksika, Hindistan ve Pakistan, Deniz Hukuku yoluyla yetkilerine girecek tüm deniz alanlarında bilimsel araştırmanın kıyı ülkesinin izinleri ve denetimleri altında yapılmasının gerekli olduğu temasını işlemişlerdir. Cenevre ve New York da yapılan 4. dönem görüşmelerinde bu konuya ilişkin olarak herhangi bir metin üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır.

2 Ağustos - 17 Eylül 1976 tarihlerinde New York'da yapılan 5. dönem toplantılarında "Ekonomik bölge içinde

ve kıta sahanlığı üzerinde yapılacak bilimsel araştırmaların statüsü ve kıyı ülkesinin bu tür araştırmalara ilişkin izin verme" sorunu Konferansın belki de en önemli konusu olarak ele alınmış ve üzerinde bir uzlaşma sağlanmaya çalışılmıştır. Tek görüşme metnindeki bu konuya ilişkin madde şu şekildedir:

1 — Ekonomik bölge içinde veya kıta sahanlığı üzerinde yapılacak denizel araştırmalar, bu sözleşmeye uygun olarak kıyı ülkesinin izni ile yürütülecektir.

2 — Araştırma projesi, aşağıdaki özelliklere yönelik olmadıkça, kıyı ülkesi denizel bilimsel araştırmaların yürütülmesi için bu izni vermeyecektir:

a) Büyük ölçüde canlı ve cansız kaynakların araştırılması ve işletilmesine dayanıyorsa;

b) Patlayıcı maddelerin kullanılması veya sondaj işe karışıyorsa;

c) Kıyı ülkesine bu sözleşme ile verilen yetkilere uygun olarak, kıyı ülkesinin yaptığı ekonomik amaçlı çalışmalarını gereksiz şekilde engellerse;

d) Bu Sözleşmenin II. bölümünde . . . . . sayılan yapma adalar ve tesisatların inşasını ve kullanılmasını gerektirirse

Bu konular III. komitede ortaya çıkan uyuşmazlıkların çekirdeğini oluşturmuştur. Gelişmekte olan ülkeler kendi karasularında, özel ekonomik bölgelerinde ve kıta sahanlıkları üzerinde yapılacak her türlü bilimsel araştırmaların kıyı ülkesinin tüm yetkisi altında olduğunu, ancak kıyı ülkesinin öngöreceği koşullar yerine getirildikten sonra ve yalnız insanlığın yararına görülen denizel bilimsel araştırmalar için izin verebileceklerini söylemektedirler. Diğer yandan gelişmiş ve ileri teknolojiye sahip ülkeler bilimsel araştırmaların 2 grup altında toplanmasını istemektedirler:

1 — Temel Araştırmalar,

2 — Ekonomik amaca yönelik uygulamalı araştırmalar. Bunlardan birinci gruba giren ve barışçıl amaçlarla insanlığın yararına yapılacak araştırmalar için kıyı ülkesinin iznine gerek olmadığı veya iznin mutlaka verilmesini istemektedirler.

Görüşmelerin tam bir çıkmaza girmesi üzerine başkan Yankov, üzerinde uzlaşma sağlanabileceğini umduğu bir madde tasarısı hazırlamış ve delegelerin görüşlerine sunmuştur. Başkanın bu iyi niyetine rağmen hâlâ bir bir yaklaşma sağlanamamıştır. Bu konu gelecek toplantılarda yeniden ele alınıp görüşülecek olup bir uzlaşma formülü bulunacağı ümit edilmektedir.